

ВІДГУК

офіційного опонента про дисертацію Прокопенко Наталії Миколаївни

*Експресивно-оцінна семантика мовних одиниць в українському
гумористичному дискурсі XX – поч. XXI ст.* (Суми, 2017. – 229 с.),

подану на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук
зі спеціальності 10.02.01 – українська мова

Сучасний етап розвитку лінгвістичної науки характеризується підвищеною увагою до лексичної семантики, яка розширюється значною мірою завдяки емоційним експресивам, що збагачує мовлення її носіїв. Ще Ш. Баллі зазначав, що в будь-якому висловлюванні є дві основи: логічна та експресивна. У запропонованій дисертаційній праці проблема функціонування експресивно-виражальних засобів у художній літературі розглядається на прикладі дискурсу як одиниці вищого рівня мови, що має структурну, функціональну специфіку (за О. Селівановою) і являє собою нову рису в образі мови, якою вона постає перед нами з кінця XX століття, коли актуалізувалася антропоцентрична когнітивно-прагматична спрямованість мовознавчих досліджень. В ототожненні тексту і дискурсу, що ми спостерігаємо в роботі, вбачаємо реалізацію власної точки зору Н. М. Прокопенко щодо вивчення мови і мовного спілкування, з чим загалом можна погодитись, бо для розгляду зазначеної проблеми недостатньо текстових категорій і понять.

Вивчення дискурсу в системно-структурній парадигмі має в українському мовознавстві вже вагомі здобутки. За останні роки досліджено окремі його різновиди: раціональний (В. Буряк), публіцистичний (І. Соболева), газетний (С. Коновець), рекламний (Н. Волкогон), літературно-критичний (Р. Бубняк), науковий (С. Шабат-Савка), дискурс національної ідентичності (О. Онуфрієнко) тощо. Є кілька робіт, присвячених засобам експресивізації окремих видів дискурсу, зокрема газетного (Т. Коваль) та економічного (Н. Ковальська).

Розкриття експресивно-оцінного потенціалу виражальних засобів та їх функційних можливостей у створенні комічного на матеріалі текстів малих форм у дослідженні Наталії Миколаївни Прокопенко здійснено на основі гумористичного дискурсу, який potrаковано як синергетичне явище, що «будується на основі відхилення від норми, виконує експресивно-модальну, емоційно-оцінну функції, характеризується ментальними ознаками, має широку палітру мовних засобів і породжує комічний ефект» (с. 40).

Відтак опонована дисертаційна праця поповнює список спеціальних студій зазначеної тематики в українському мовознавстві, адже, як справедливо зауважує здобувач, гумористичний дискурс і його мовна організація в україністиці системно не досліджені. Крім цього, міні-тексти гумористичного дискурсу є «найпопулярнішими серед тих джерел комунікації, які мають оцінний компонент, викривальне забарвлення, експресивну конотацію і підтримуються українською культурою» (с. 53). Зважаючи на це, тема дослідження незаперечно актуальна, а вибір об'єкта – цілком виправданий.

Концептуальною основою дисертаційної праці виступає гумор, який є особливою формою реалізації комічного. Заглибившись у таку актуальну проблему, як мовна організація гумористичних міні-текстів, дисертантка зауважила, що гумор часто називають одним із найяскравіших показників українського національного характеру.

Не викликає сумніву й наукова новизна проведеного дослідження, адже вперше запропоновано, доповнено або розширено окремі дефініції й поняття у плані дискурсивної теорії, як-от: експресія, гумористичний дискурс, інтелектуальний гумор, контраст; сукупно досліджено експресивні різнорівневі мовні засоби, що створюють комічну модальність у гумористичних текстах малих форм.

До переваг роботи належить її безсумнівна практична цінність. Узагальнення й висновки збагачують теорію дискурсології, лінгвостилістики, комунікативної лінгвістики, а фактологічний матеріал можна використати під час системного вивчення лексикології, фразеології, стилістики на

гуманітарних спеціальностях у вишах. Крім цього, ключові положення дисертаційного дослідження можуть прислужитися в журналістикознавстві (у діяльності рекламників і журналістів).

Логічно, послідовно, по-новаторськи Наталія Миколаївна вирішує низку різнопланових за своїм призначенням завдань (усього 7), з-поміж яких два – методологічного характеру, інші спрямовані на сумарно-системний опис мовних одиниць з експресивно-оцінною семантикою в гумористичному дискурсі.

Обґрунтований вибір джерел фактологічного матеріалу (а це різножанрові тексти, на основі яких створено картотеку) забезпечив наукову достовірність результатів дослідження. Схвалення заслуговує принципова позиція авторки в доборі фактичного матеріалу: по-перше, сфокусовано увагу на великому часовому проміжку (XX – початок XXI ст.), по-друге, значний за обсягом фактаж (понад 1000 одиниць) дібрано з трьох тисяч авторських, народних і анонімних текстів, що репрезентують як первинні (традиційні), так і вторинні (сучасні) жанри українського гумористичного контенту.

Дисертація має традиційну структуру: перший розділ – теоретичний, два наступні присвячені вивченню структурно-семантичних і функційно-стилістичних аспектів експресивності в українському гумористичному дискурсі, у висновках синтезовано результати дослідження. Завершують дослідження бібліографія (252 позиції – з численними покликаннями в тексті дисертації, хоч можна було виокремити список джерел ілюстративного матеріалу) та 4 додатки, які дозволяють поцінувати значущість отриманих результатів.

Вдало й переконливо сформульовані структурні компоненти вступу засвідчують наукову зрілість дисертанта.

У першому розділі (*«Теоретичні засади дослідження емоційно-експресивних засобів у гумористичному дискурсі»*) сформульовано методологічні засади, застосовані для розкриття теми дисертації. Н. М. Прокопенко представила кваліфікований аналіз теоретичних аспектів

дослідження, його ключових понять. Основна увага приділена універсальному поняттю «експресія», що проявляється на всіх рівнях мови як чітко виражена позитивна або негативна конотація. Оцінивши рівень дослідження проблеми «додаткового значення», відзначивши дискусійний характер самого явища, яке пов'язане з емоційністю, оцінністю, емотивністю, інтенсивністю, модальністю, та виходячи зі сформульованих завдань, дослідниця висуває робоче визначення експресії як прагматичної категорії, що не суперечить традиційному, а корелює з ним, систематизує знання і є цілком задовільним у контексті цієї наукової розвідки.

Висвітлюючи погляди провідних учених, здобувачка намагається окреслити власну позицію. Зокрема, розмірковуючи про ще одне базове поняття «комічне», аргументовано не погоджується з В. Проппом щодо ототожнення комічного з смішним (с. 36).

У контексті новітнього синергетичного підходу до розгляду гумористичного дискурсу авторка переконливо доводить, що його проблематика виходить за межі лінгвістики і стає міждисциплінарним об'єктом.

Заявлена теоретична база, висновки до першого розділу послідовно й виважено використовуються в наступних розділах.

У другому розділі (*«Мовна природа створення комічного в гумористичному дискурсі»*) Н. М. Прокопенко, продовжуючи теоретичний аналіз проблеми, цілком умотивовано подає критерії відбору ілюстративного матеріалу для дослідження, зокрема авторських творів та міні-текстів гумористичного дискурсу кінця XX – початку XXI ст. Відчутно, що фактичний матеріал з урахуванням цих критеріїв підлягав серйозному відбору. Цьому сприяли також адекватні методи, які застосовувалися диференційовано щодо різних етапів дослідження: відбір експресивів, розгляд їх функціонування, заключний етап підбиття підсумків. Тому з упевненістю можна стверджувати, що в поле зору потрапив якісний, перевірений фактаж з урахуванням

семантичних нюансів мовного та ментального характеру, які становлять основу сміхової культури.

Логічно виправданим у структурі дисертаційної праці є підрозділ, у якому розкриваються специфічні риси української ментальності, котрі, на переконання авторки, стають не тільки об'єктом висміювання, а й експресивної оцінки в міні-текстах гумористичного дискурсу, в чому нас переконує глибоко, розлого проаналізований фактичний матеріал. Н. М. Прокопенко справедливо зазначила, що в основі гумористичного дискурсу лежить лінгвостилістичний контраст, що породжує різний рівень експресії. Він побудований на використанні одиниць різних мовних рівнів. Всебічно й глибоко проаналізувавши контрасти різностильові, антонімічні, синонімічні, дериваційні, дослідниця робить висновок про їх здатність створювати семантичну і структурну впорядкованість тексту, що наближає контраст до системи засобів контекстуального вияву.

Різнобічний, детальний і достатньо широкий огляд стану вивчення питань експресивної семантики дозволив дисертантці вибудувати методологічно обґрунтовану стратегію аналізу мовних одиниць з експресивно-оцінною семантикою і представити її в найоб'ємнішому третьому розділі роботи *«Експресивно-оцінний потенціал семантики мовних одиниць у сучасних гумористичних міні-текстах»* (С. 82 – 180).

Він добре структурований. Кожен із чотирьох підрозділів можна сприймати як самостійне мікродослідження, а в сукупності вони репрезентують способи і прийоми функціонування експресивно-оцінних засобів різних мовних ярусів для створення самотнього, ментально зумовленого явища – гумористичного дискурсу. Дисертантка має цілковиту рацію, стверджуючи, що *«гумористичний дискурс презентує практично всю систему експресивних засобів у тому об'ємі, в якому вона зазвичай присутня у тлумаченні категорії експресивності»* (с. 82).

Прискіплива увага сприяла виокремленню, типізації й кваліфікованому, ґрунтовному аналізу таких різнопланових явищ, як синтагматична та

оказіональна омонімія, фонетичні ігри, контекстуально-антонімічні пари, парадокси, антитези, оксиморони, трансформовані фразеологізми, словотвірна афіксація, okazіональна абревіація, періоди, синтагми. Відзначимо вмілу інтерпретацію фактів, глибоке проникнення в письменницькі задуми.

Виклад матеріалу в дисертації здійснено логічно й послідовно. Висновки до дослідження достатньо обґрунтовані. У них дисертантка не просто узагальнює основні підсумкові позиції, що раніше фігурували у висновках до розділів, а виходить на рівень більш викінчених узагальнень, що постають як найвищий компонент усієї роботи.

Отже, вважаємо, що поставлені дисертанткою завдання повністю розв'язано. Виділені напрями дослідження, його теоретичні положення й науковий контекст дали змогу Н. М. Прокопенко системно проаналізувати специфіку мовних одиниць з експресивно-оцінною семантикою в сучасних гумористичних міні-текстах і підвели до висновків щодо тенденцій розвитку інших видів дискурсу в Україні.

Стверджуємо, що задекларованої у науковій роботі мети Н. М. Прокопенко досягла. Результати дослідження уже пройшли належну апробацію на міжнародних та наукових конференціях. Авторські напрацювання викладено у восьми статтях, із них 5 опубліковано у фахових виданнях України, одна – в зарубіжному виданні. Підкреслимо, що зміст автореферату й основних положень дисертації є ідентичними.

Схвалюючи загалом рівень виконання дослідження, обрану дисертанткою проблему та наукову методику її розв'язання, підкреслюючи теоретичне й практичне значення дисертації та її важливість для сучасного українського мовознавства, висловимо окремі зауваження й побажання.

1. У підрозділі 1.3 «Малі форми гумористичного дискурсу як об'єкт дослідження» йдеться про багатоманіття жанрів міні-текстів, проте в подальших розділах ці знання використовуються спорадично, побіжно, а на них можна було спиратися під час аналізу. Нам видається, що Наталія Миколаївна протирічить сама собі: на с. 45 вона наводить думку

І. Гальперина про те, що жанр твору визначає спрямованість концептуальної інформації; подано розлогу класифікацію гумористичного дискурсу А. Морозової; на с. 46 сама авторка стверджує: «... за кожним жанром стоїть своя система культурних цінностей, що визначає його мету і призначення, тоді як самі жанри являють собою цінність для комунікації загалом». Серед фактичного матеріалу є жанри, названі в дисертації, якими українська література вирізняється, наприклад, «пустомовки», або може увійти в історію, як-от «байки-майданки».

2. Зауваження стосується окремих термінів і висловів. На нашу думку, в контексті дослідження невдалим є термін «малі тексти», який авторка наводить в ряду дублетів (міні-тексти, тексти малого обсягу тощо); незрозуміло, що дисертантка мала на увазі, коли на с. 133 писала про **зіткнення прямого і фразеологічного значень фразеологізму**. Вважаємо, що треба було уникати таких висловлювань, як *мовні кентаври на кшталт ... (і далі приклади)* (с. 16). Заявивши про застосування популярного сьогодні синергетичного підходу в дослідженні, слід було ширше залучити термінологію цієї галузі.

3. У дисертаційній праці авторка спирається на праці багатьох українських і зарубіжних мовознавців. На жаль, опинилося поза її увагою монографічне дослідження Н. І. Бойко і Т. Л. Хомич «Конотативна лексична семантика: інтенсивний і параметричний складники» (Ніжин, 2011), яке б дуже доречно доповнило теоретичну базу опонованої дисертації.

Указані у відгуку зауваження й побажання стосуються часткових, а не принципових положень роботи і не знижують загальної позитивної оцінки дослідження, виконаного Н. М. Прокопенко. Авторка продемонструвала глибоке й усебічне знання проблематики обраного предмета дослідження.

Загалом констатуємо, що рецензована дисертація Н. М. Прокопенко *«Експресивно-оцінна семантика мовних одиниць в українському гумористичному дискурсі XX – поч. XXI ст.»* є самостійною дослідницькою працею, цілісною, завершеною і достатньою мірою апробованою. Вона

відповідає усім вимогам «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника» (№ 567 від 24 липня 2013 р.), а її авторка Наталія Миколаївна Прокопенко заслуговує присудження наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.01 – українська мова.

Офіційний опонент –
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови
Запорізького національного
університету

Н. О. Зубець

Учений секретар
Запорізького національного
університету

В. П. Снежко